

درآمدی بر فرایند درس پژوهی

دکتر رضاعلی نوروزی

استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان

لیلا حشمتی فر، ماهان مؤمنی، زهره رحمانی

کارشناسان علوم تربیتی دانشگاه اصفهان

اشاره

از آغاز سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱، تأکید بر اجرای درس پژوهی توسط معاونت آموزش ابتدایی وزارت آموزش و پرورش در دبستان‌های کشور آغاز و این فعالیت، جزو برنامه‌های اصلی مدارس قلمداد شده است. به همین منظور در این شماره مقالات و نوشته‌هایی را در این زمینه در مجله منتشر کرده‌ایم. آن چه در پی می‌آید، چکیده‌ی پژوهشی است که در دانشگاه اصفهان و به سرپرستی دکتر رضاعلی نوروزی انجام شده است. در شماره‌های بعدی باز هم درباره‌ی درس پژوهی مطالبی منتشر خواهیم کرد.

درس پژوهی یک حلقه‌ی پژوهش است که در آن معلمان به صورت گروهی درباره‌ی موضوعات برنامه‌ی درسی به پژوهش می‌پردازند. درحقیقت، در این مدل پیشرفته معلمان و متخصصان با یکدیگر همکاری می‌کنند. گروه ارزیاب (معلمان) تمامی نیروی خود را بر آموزش دانش‌آموزان در کلاس درس متمرکز می‌کنند تا موجب رشد و پالایش درس مورد مطالعه شوند. معلم از طریق درس پژوهی و اقدام پژوهی با عمل پژوهش ارتباط برقرار می‌کند تا عمل تدریس را بر تفکر و عمل بنیان نهد.

عمل فکورانه و مبتنی بر پژوهش در واقع مجموعه‌ای از مهارت‌ها و توانایی‌ها را معرفی می‌کند که فرد را در یک موضع انتقادی برای حل مشکلات و مسائل قرار می‌دهد؛ فعالیتی که در آن افراد بر تجربه‌های خود و بازنمایی پیرامون آن‌ها متمرکز می‌شوند، درباره‌ی آن‌ها تفکر و ژرف‌اندیشی می‌کنند؛ آن‌ها را ارزیابی می‌کنند و از این مسیر به راه‌های نو و مؤثر دست می‌یابند (ساک، ۱۳۸۹).

درس پژوهی در ژاپن پایه‌ای است برای دانش‌آموز محوری که نباید بدون شبکه‌ای از مدیران و کارشناسان لازم، اجرا شود. در اصل این حلقه به سمت هدف که همانا ارتقای زندگی دانش‌آموزان پیش می‌رود.

اجرای درس پژوهی به این گونه است که کارکنان مدرسه جمعیت دانش‌آموزان را با توجه به هدف، که استقلال فکری دانش‌آموزان است، به دقت تحلیل و بررسی می‌کنند. به این ترتیب، گروه به طراحی و برنامه‌ریزی درس خاص می‌پردازد. سپس یکی از معلم‌ها عهده‌دار اجرا و تدریس می‌شود. گروهی که درس نمی‌دهد، به‌عنوان گروه محقق، عکس‌العمل دانش‌آموزان را ضبط می‌کند و به بررسی تفکر آن‌ها می‌پردازد. در آخر هر جلسه اعضای گروه با ترتیب دادن یک بحث جمعی تمامی مشاهدات خود را نقد می‌کنند. با توجه به نتایج، این چرخه دوباره شروع می‌شود که با پالایش آن درس با انتخاب موضوعی

جدید برای پرورش درس بعد، این اقدامات به کار گرفته می‌شود. این گروه ممکن است دو درس را در دوره‌ای از سال تحصیلی ارائه دهند و این نشان می‌دهد که اجرای درس پژوهی شاید زمان زیادی را به خود اختصاص دهد.

تحقیقات پژوهشگران در این زمینه نشان داده است که باید مراحل را برای درس پژوهی معین کرد و این باید توسط تیم کاری صورت بگیرد (جانیز ایتزل، ۲۰۰۲، سیندیا سنچز، ۲۰۰۲، لین لیپ تک، ۲۰۰۲، هارپر، ۲۰۰۲).

راهبردهایی که برای مشاهده‌ی قبل از درس تعیین شده، به شرح زیر است:

۱. دعوت به مشاهده‌ی بیرونی: منظور آن است که از معلمان و مدیران و افراد با صلاحیت خارج از محیط مدرسه دعوت شود (تعداد مربیان منتخب به راحت بودن اعضای گروه برای ادامه‌ی کار بستگی دارد).

– از یک فرد با صلاحیت دیگر (خارج از گروه) برای گزارش آخر درخواست همکاری شود.

۲. تعیین وظایف مخصوص برای هر کدام از اعضا و استفاده از یک ناظر برای بحث‌های گروهی؛ همچنین عده‌ای از گروه باید به مشاهده و ضبط رفتارهای دانش‌آموزان بپردازند.

– تهیه‌ی دوربین برای ضبط اعمال دانش‌آموزان (البته نباید فراموش شود که مشاهده زنده‌ی وقایع بسیار مهم‌تر از گرفتن عکس و فیلم‌برداری است).

۳. استفاده از وسایل و تجهیزاتی برای مشاهده که شامل برنامه‌ی درسی است و در آن هدف‌های درس، چگونگی ارتباط آن با اهداف مدرسه و پیشرفت درس مشخص می‌شود.

۴. سازمان‌دهی جزئیات مشاهده که شامل وجود مکانی مشخص

۲ شروع تحقیق

الف) هدف را باید به طور کامل در ذهن آماده کنند (آمادگی کامل برای اجرا).

ب) استفاده از یک برنامه‌ی درسی، نموداری برای نشستن و داشتن برگه‌هایی برای نوشتن اطلاعات.

ج) توجه به تمامی تعاملات در کلاس (بحث‌های گروهی، تعامل با معلم، مسئولیت‌های فردی)

برای مشاهده‌گران است. هم‌چنین، دادن جدول زمانی برای مشاهده‌ی کارکرد دانش‌آموزان و زمانی برای استراحت مشاهده‌گران برای بحث با یکدیگر.

دعوت به
مشاهده‌ی
بیرونی

سازمان‌دهی
جزئیات

راهکارهای
قبل از اجرا

تعیین وظایف

آماده کردن
وظایف

۳ بررسی تمامی سؤال‌ها در حین مشاهده

هدف چیست؟ آیا فعالیت‌های انجام شده، ما را برای رسیدن به هدف یاری می‌کند؟

آیا بحث‌های کلاسی کمکی به ارتقای فهم دانش‌آموزان می‌کند؟

احترام به جو
کلاسی

راهکارهای
حین اجرا

بررسی تمامی
سؤال‌ها در حین
مشاهده

شروع تحقیق

بعد از مراحل قبلی، مشاهده‌گران به شرح زیر، مسئولیت‌هایی دارند که بایستی آن‌ها را در حین مطالعه‌ی درس انجام دهند:

۱ احترام گذاشتن به جو طبیعی کلاس

الف) باید کمترین مکان را در کلاس اشغال کند و برای دانش‌آموزان مانعی در جهت دیدن تخته سیاه نشوند.

ب) باید کمترین تعامل را با دانش‌آموزان داشته باشند و اگر تعاملی صورت گرفت، محتاطانه و با هدف فهمیدن تفکر دانش‌آموزان باشد.

اما بحث بعدی درباره‌ی درس پژوهی، آن است که درس پژوهی علاوه بر این که راهنمایی برای مشاهده کردن است، مجموعه‌ای اقدام را برای سؤال کردن، بیان می‌کند که با عنوان درس پژوهی و راهنمایی برای سؤال کردن، از آن یاد می‌شود (باک والتر و رونی، ۲۰۰۲).

۲. تشخیص ساختار سؤال‌ها از طریق نوشته‌های گروه و طرز تفکر معلم و مشاهده‌گران صورت می‌گیرد.
۳. تعدادی از نقش‌های کلیدی که باید در حین پرسیدن سؤال رعایت شود:

- حفظ مسیر سؤال و حدود زمانی آن‌ها
- اجازه‌ی صحبت و اظهارنظر به کسانی که در وقت تعیین شده، خواستار صحبت هستند.
- استفاده از ده دقیقه‌ی آخر برای گزارش کار.
- در آخر، گروه کاری باید یادداشتی از سؤال‌ها داشته باشد تا اعضا بتوانند در یک جمعی، با یکدیگر و درباره‌ی هر یک صحبت کنند و نتیجه‌ی نهایی را به‌عنوان پایه‌ای برای تحقیقات بعدی قرار دهند تا حداکثر بهینه را برای هر گروه به همراه داشته باشد.

مسئولیت‌های افراد گروه قبل از پرسیدن سؤال

۱. آماده کردن و تنظیم سؤال‌ها
- نگاه داشتن و پرسیدن سؤال از تمام دانش‌آموزان و بحث کردن با آن‌ها
- سازمان دهی و ایجاد ملاقات‌های بسیار کوچک برای اعضای گروه در ارتباط با سؤال‌ها و برگشتن آن‌ها به کلاس در حالی که هنوز ذهن دانش‌آموزان تازه است.

مراحل اجرای درس پژوهی		
قبل از شروع	حین درس پژوهی	بعد از انجام کار
<ol style="list-style-type: none"> ۱. دعوت به مشاهده‌ی بیرونی ۲. تعیین وظایف مخصوص برای هر کدام از اعضا ۳. آماده کردن و استفاده از وسایل و تجهیزاتی برای مشاهده ۴. سازمان‌دهی جزئیات مشاهده 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. احترام گذاشتن به جو طبیعی کلاس ۲. شروع تحقیق ۳. بررسی تمامی سؤال‌ها در حین مشاهده 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. بحث‌های گروهی توسط محققان ۲. اصلاح روش‌های خود

مشکلات و موانع درس پژوهی	راه‌حل‌هایی برای مشکلات	مزایای درس پژوهی
<ol style="list-style-type: none"> ۱. کمبود زمان ۲. همکاری نکردن مدرسه‌ها ۳. مداخله‌ی عوامل گوناگون ۴. سیستم ارزش‌یابی براساس نمره‌محوری 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. درس پژوهی در ابعاد کوچک باشد. ۲. تشویق مدیر به پژوهش مشارکتی ۳. تشویق معلمان به پژوهش مشارکتی ۴. ارزش‌یابی توصیفی به‌جای نمره‌محوری ۵. ایجاد مدرسه‌ای مشارکتی در همه‌ی ابعاد ۶. آموزش ضمن خدمت ۷. دعوت از والدین، معلمان به کلاس درس 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. ایجاد خلاقیت ۲. ایجاد حس مالکیت در دانش‌آموزان ۳. پیدایش معلمان ماهر

* منابع فارسی و لاتین مورد استفاده در این مقاله‌ی پژوهشی در دفتر مجله موجود است. پژوهشگران می‌توانند در صورت لزوم با مراجعه به مجله، از آن‌ها آگاهی یابند